

INHOUD

Voorwoord 9

Clair

Onderweg 14

Obscuur

De hemel 30

Het lam 33

Morgengrauw 36

De zwarte suikerspin 39

Vroeger was alles beter 44

De damesroman 48

Gitzwart 52

De groenteboerendochter 55

De steen 58

Straks schiet je over 61

Traditie 65

In de doofpot 68

Johanna de stille 72

Ome Gerrit 75

Clair

Het hotel 82

Obscuur

De partizanen 86

Bekeerd of niet bekeerd 89

De dorstige man 92

De harde feiten 95

De bidster 98

Het tentfeest 101

De dominee 103

Bedekte lieden 106

Het zwakke geslacht 110

De outsiders 113

De grootburger 118

De tuin 121

Ieder vogeltje zingt zoals het gebekt is 124

Clair

Ontsnapping 134

Obscuur

De deerne 140

Glaasje draaien 143

De onvervalste melk 145

Het liefdesbevel 148

De glijbaan van de zonde 151

De afvallige 154

Kermis 157

Papa 159

De militair 164

Clair

De gift 170

Verantwoording en dankwoord 173

VOORWOORD

‘Het is een bijzonder toeval,’ zegt Jacob Timmerman van de Hersteld Hervormde Gemeente na afloop van de preek. Geen toeval eigenlijk, meer een teken. Dat de dominee uitgerekend op de dag waarop ik uit Amsterdam naar de kleine stad in de provincie kom, het verhaal van Ruth vertelt. Ruth, de Moabitische, die haar man verliest en samen met haar schoonmoeder Naomi naar Judea trekt. Wanneer Naomi Ruth met klem vraagt terug te keren naar Moab, weigert Ruth. Naar het ongelovige Moab wil ze niet terug. Ruth maakt een keuze. Ze kiest voor Naomi en het land van Israël. Een keuze voor God.

Jacob Timmerman kijkt me veelbetekenend aan. ‘God klopt nu op jouw deur,’ zegt hij. ‘Jij hebt een missie.’

Het is een kleine stad. Je komt aan met een veerpont die over de rivier vaart. Dan zijn er de oude haven, het stadhuis en het plein. Vlakbij zijn het hotel met zijn café, het Chinese restaurant dat op zondag geopend is en de snackbar die op vrijdagmiddag overuren draait. Aan het

einde van een winkelstraat ligt, enigszins verscholen maar niet minder zichtbaar, een kerk. Vijf kerken zijn er in deze stad en in alle kerken zijn de preken streng.

De zondagsrust is hier nog echt de zondagsrust. Bussen rijden niet, op straat is het stil. Alleen op een paar momenten, wanneer kerkdiensten beginnen en eindigen, trekken stoeten zwarte jassen, rokken en hoedjes over straat.

Gelovigen zijn in deze stad in de meerderheid. Als meerderheid zijn ze sterk. Dwingend soms. Twijfelaars, afvalligen en buitenstaanders geloven dan ook altijd een beetje mee. De gelovigen lijken vol zelfvertrouwen, maar dit is slechts schijn. De buitenwereld dringt hun levens binnen en velen voelen zich kwetsbaar. Elke dag maken ze een keuze tussen God en de wereld.

10 In deze stad werd bijna zestig jaar geleden mijn vader geboren. Hij was de oudste zoon in een gezin van vier jongens. Zijn ouders bezaten een winkel midden in de stad waar speelgoed en huishoudelijke artikelen werden verkocht. Het was een winkel die alle bewoners kenden.

Toen mijn grootmoeder op hoge leeftijd naar een bejaardentehuis ging, werd de speelgoedwinkel opgeheven. Er kwam een schoenenwinkel voor in de plaats die vandaag nog steeds in het pand zit.

Mijn vader groeide op in een tijd waarin de sociale controle in de kleine gemeenschap van conservatieve protestanten groot was. Niet veel mensen maakten zich los van de dwingende controle van de kerk en de gemeenschap. Mijn vader wel. Net achttien jaar oud ging hij studeren in een grote stad, later trouwde hij een vrouw uit het buitenland. Beide keuzes leidden tot een breuk met zijn ouderlijk huis. Een scheuring die in latere jaren werd hersteld, helemaal hetzelfde werd het nooit meer.

Als kind leerde ik de wereld waar mijn vader vandaan kwam van een afstand kennen. Door sporadische bezoeken aan mijn grootouders en mijn ooms en tantes die in de stad woonden, kwam ik ermee in aanraking. Vreemd bleef de wereld van het dogmatische geloof en de hechte gemeenschap mij echter altijd. Hoe ouder ik werd, hoe minder ik in de geboorteplaats van mijn vader kwam.

Tot een aantal jaren geleden. Een van de strenggelovige broers van mijn vader, die in de stad was blijven wonen, overleed op jonge leeftijd aan een hartstilstand. Mijn oom Ferdinand liet een vrouw en drie opgroeiende kinderen achter. De mensen in de stad reageerden geschokt.

De begrafenis was indrukwekkend. Mensen verbonden aan verschillende kerken in de stad bezochten de kerkdienst, evenals veel mensen die niet bij een kerk aangesloten waren. Na afloop van de dienst, tijdens de koffie en de cake, kon het huis van mijn tante de stroom mensen nauwelijks verwerken. Een voor een liepen er mensen met woorden van troost langs mijn tante en haar kinderen. Beduusd van de verdrietige gebeurtenis namen zij de condoleances in ontvangst.

De grote aandacht voor mijn oom was opmerkelijk. De man die zijn leven lang zichtbaar had geleden onder de druk van de zware kerk waartoe hij behoorde, bleek ongekend populair en geliefd bij zijn medestadbewoners. Daarbij bracht zijn begrafenis iets merkwaardigs aan het licht: de strenge gelovige Ferdinand was in jaren al niet meer naar de kerk geweest.

Mijn nieuwsgierigheid werd geprikkeld. Na de begrafenis ging ik terug naar de stad om te peilen hoe het was gesteld met het geloof binnen de orthodoxe kerken.

In de tijd die volgde bracht ik meerdere bezoeken aan de stad. Ik overnachtte er veelvuldig en bracht lange tijd door in een nabijgelegen plaats om dicht in de buurt te

zijn en met mensen te praten. Gedurende deze periode sprak ik met veel mensen van de verschillende kerken* in de stad. Ook mensen die niet tot een kerk behoorden interesseerden mij. Naarmate ik meer verhalen hoorde, ontstond er een beeld van de betekenis van het protestantse geloof en de ontwikkelingen die zich daarbinnen voordoen.

Dit boek bestaat voor een groot deel uit die verhalen. Daarnaast is *Zwarte dauw* een persoonlijk verhaal waarin ik zelf een rol speel. Mijn eigen jeugdherinneringen en ervaringen tijdens mijn verblijf in de stad heb ik erin verwerkt. Ze vormen de achtergrond en het perspectief van waaruit ik de wereld van het orthodoxe christendom heb geobserveerd. Een bijzondere wereld die haar deuren voor een moment voor mij opende.

* In de stad zijn er vijf verschillende kerken: de Gereformeerde Kerk, de Christelijke-Gereformeerde Kerk, de Hersteld Hervormde Gemeente, de Hervormde Kerk en de Gereformeerde Gemeente. Alle kerken behoren tot de zware tak van het protestantisme. De Gereformeerde Gemeente onderscheidt zich van de andere kerken door haar 'bevinde-lijke' karakter. Dit is een vorm van geloven waarbij het gevoel centraal staat. Het geloof behoort met het hart ervaren te worden. De leer van de uitverkiezing, die inhoudt of men na de dood in de hemel of in de hel terecht komt, wordt in alle kerken gepredikt. Tijdens het ritueel van het Heilig Avondmaal geven gelovigen aan elkaar te kennen wie een nieuw hart van God heeft ontvangen en zich bekeerd beschouwt. Deze personen weten zich verzekerd van een plek in de hemel. Van de vijf verschillende kerken leggen gelovigen binnen de Gereformeerde Gemeente zichzelf de strengste eisen op als het gaat om de eisen waaraan je moet voldoen om jezelf bekeerd te mogen noemen. Deze kerk kent dan ook het laagste aantal bekeerlingen en mensen die deelnemen aan het ritueel van het Heilig Avondmaal.

Clair

ONDERWEG

14

Het regent. De lucht is donker, zware wolken drijven voorbij. In de krappe portiek van een verlaten winkel-pand schuil ik. Mensen met paraplu's lopen over straat. Vlak voor mijn voeten zwelt een plas.

Een oude man komt naast me staan in de portiek. Aan zijn neus bungelt een druppel, zijn voorhoofd lijkt op een gerimpeld laken. De man wrijft in zijn handen. Hij kijkt me indringend aan.

‘Zoek je iemand?’ vraagt hij.

Verbaasd kijk ik de man aan, schud mijn hoofd. Nee, ik zoek niemand. Vandaag ben ik op weg naar de stad in de provincie waar mijn vader werd geboren. Nu wacht ik tot het ophoudt met regenen.

De man wiebelt op zijn benen. Hij strijkt de druppel van zijn neus.

‘Zoekt iemand jou?’

Ik schud nogmaals mijn hoofd. De man knijpt zijn ogen samen. Een paar onverstaanbare woorden ontsnappen uit zijn mond. Onverwacht begint hij te zwaaien

met zijn armen. Het is alsof hij iets tevoorschijn probeert te toveren met zijn bewegingen.

Meewarig kijk ik hem aan. Ik denk na over zijn vraag. Zoekt iemand mij? Voor zover ik weet, is er niemand naar me op zoek. Geconcentreerd richt ik mijn blik op de hemel. Het lijkt of het zachter is gaan regenen. De man fluit tussen zijn tanden. Hij huft op en neer.

‘Luister goed,’ zegt hij. ‘Iemand zoekt jou. Weet je dat wel?’ De man spert zijn ogen open. Bezwerend legt hij zijn hand op mijn schouder, schuift dichterbij me toe. Ik voel de warmte van zijn lichaam onder zijn natgeroemde jas. ‘Weet je wie jou zoekt?’ vraagt hij.

Ik pers mijn lippen op elkaar. Geïrriteerd schud ik mijn hoofd.

De man zegt: ‘God.’

Verschrikt zet ik een stap naar achteren, val tegen mijn fiets. Het stuur bonst tegen de winkelruit.

‘Wat?’ stamel ik.

‘God. Hij zoekt je.’

De stem van de man klinkt boos. ‘Jij verschuilt je,’ zegt hij. ‘Je probeert Hem te ontlopen, jij denkt dat jij los van Hem kunt staan. Maar dat is niet waar. God zoekt jou. Hij zal je vinden.’

De man herhaalt zijn woorden, steeds harder, hij schalt ze over straat. Een aantal voorbijgangers kijkt op. Gegeeneerd spring ik op mijn fiets. De regen slaat in mijn gezicht, woest trap ik op de pedalen. Op het moment dat ik de stem van de man niet meer hoor, begin ik rustiger te fietsen.

Een sissend geluid, gevolgd door een ‘plop’. De fiets hapt. Ik stap af.

Een lekke band.

Ik ben nog geen kwartier onderweg of ik strand. Om me heen weilanden en bomen, het dichtstbijzijnde dorp ligt een stuk verderop. Er is niets aan te doen.

Met de fiets aan de hand begin ik naar het dorp te lopen.

Het regent niet meer. De lucht heeft een verwassen kleur blauw, achter een wolk hangen luie zonnestralen. Aan een paal bij de bushalte maak ik mijn fiets vast. Het bord met de bustijden zit vol barsten, de tijden zijn onleesbaar. Onrustig speuren mijn ogen naar de bus. Daar, achter de bocht, moet hij verschijnen. Er komt een auto voorbij, dan nog een, en nog een.

Geen bus.

Mijn ogen schieten heen en weer tussen de auto's en de lucht, dwalen terug naar het landschap achter de dijk. In een weiland schuurt een veulen tegen een merrie aan.

Ik kijk nogmaals naar het bord met de bustijden. Met mijn schoenen schraap ik over de straat, schop tegen kiezelstenen aan. Opnieuw onderzoeken mijn ogen de verte, telkens weer spuugt de bocht nieuwe auto's uit.

16 Mijn handen zijn koud. Ik stop ze in de zakken van mijn jas, zoek een dropje, een pakje kauwgom. Niets. Mijn zakken zijn leeg.

Ik stel me voor dat ik rook. In mijn verbeelding houd ik een sigaret tussen mijn vingers, steek hem op, neem nerveuze trekken zoals een actrice in een film. Met de kringelende rook verdrijf ik de verveling, blaas de tijd weg over de weilanden.

Weer rijden er auto's voorbij, telkens weer doemen ze op uit de verte. Ik ijsbeer langs het bordje bij de bushalte. De wind woelt door mijn haren. Ik hoef de tijd niet als verspilling te zien. Verzet is niet nodig. Kalm haal ik adem. Voor me stopt een auto.

Ze heeft make-up op. Het is het eerste dat me opvalt. Niet zomaar make-up, er is sprake van een glansje. Een boterig laagje lipgloss op haar mond. Ik heb zin om jubelend 'Een glansje! Een glansje!' te roepen. In plaats daarvan glimlach ik.

'Wil je meerijden?' vraagt het glansje.

Ja, knik ik. Het glansje heeft iets vertrouwds. Glansjes ken ik uit mijn eigen wereld. Daar horen ze bij glitters en handtassen, pumps, rinkelende armbanden.

Dit glansje hoort bij een gereformeerde mevrouw. Ze draagt haar haren in een knoet en heeft een zwarte jas aan. Het glansje lacht en praat en tuit. De kleur is roze, neigend naar paars. Het glansje vindt mij aardig, dat is duidelijk. Ze babbelt, knikt naar me. Ik kan niks anders doen dan staren. Dunne lippen, ingesmeerd met roomboterachtige lipgloss.

Bertha heet ze. Ze praat zelfverzekerd, zegt: 'Ik ben maar gestopt. Anders stond je daar straks nog uren te wachten. Wie weet wanneer de bus zou komen. Zo vaak rijdt hij niet.'

Ik neem plaats in de auto, Bertha strekt zich voor me langs. Vlug trekt ze het portier dicht. Ze rijdt hard, de kleine auto stuitert onder het hoge toerental. Ik knipper met mijn ogen, Bertha kijkt ondeugend. Ze begint te vertellen. 'Ik heb dertien kinderen. Daar zit een tweeling bij.'

17

Ze kijkt me even aan. Ik knik vol bewondering, omdat Bertha dat blijkbaar van mij verwacht.

'Het is een hele organisatie bij ons thuis,' zegt ze. 'Maar zo ging het. Zodra het ene kind er was, was ik alweer zwanger van het volgende. Kinderen worden door God gegeven. Mijn oudste kinderen hebben inmiddels ook kinderen, ik ben oma. Dat zou je misschien niet zeggen op mijn leeftijd. De jongste kinderen wonen nog thuis. Gelukkig ben ik eigenlijk nooit moe.' Ze kijkt vief mijn kant op. 'Er is gewoon altijd wat te doen in huis. Bovendien is het gezellig.'

Bertha mindert vaart. 'Ik kan je daar afzetten,' zegt ze en ze wijst naar een boerderij. 'Ik moet eieren ophalen bij een kennis, daarna ga ik naar de kapper. Vind je het goed om vanaf die boerderijen daar te lopen? Het is maar een klein stukje naar de stad. Er loopt een pad tussen de bomen.'

Ze trapt abrupt op de rem. Met dezelfde souplesse als zo-even reikt ze voor me langs, opent de deur. Meegezo- gen door de wind stap ik de auto uit. Bertha trekt de deur achter me dicht. Het glansje lacht.

Het waait hard. De wind stuwt het water in de sloot op. Een meerkoet zwemt tegen de stroom in, een eend drijft op de waterkopjes. Langzaam loop ik over het pad tussen de bomen. De lucht ruikt zuur, een mengeling van mest en regen. Mijn voeten veren op de aarde. Ik denk aan de woorden van de man. God zoekt je. Zoekt Hij mij of zoek ik Hem? Behoedzaam loop ik door. Misschien heb ik Hem al wel gevonden. Het zou kunnen dat Hij mij ziet, terwijl ik hier loop.

De wind prikt in mijn liezen. In een weiland sjok- ken twee koeien. De boerderijen langs het pad ogen ver- laten.

18

‘Moager.’

Achter een hek staat een boer in een blauwe overall. Hij lacht tussen zijn tanden. Ik open mijn mond om iets te zeggen. Er komen geen woorden.

‘Doat uwe moager ben,’ zegt hij. Ik kijk automatisch naar mijn buik. Mager ben ik helemaal niet.

‘Ik zou uwe’ zo niet verkope’.’ De boer loopt op me af, keurt me als een koe. Hij komt wat dichterbij me staan. Ongemakkelijk zet ik een paar stappen naar achteren. Mijn adem stekt. De boer kijkt listig. ‘Ik heet Wim,’ zegt hij.

‘Ik moet plassen,’ zeg ik. Waar de woorden vandaan komen, weet ik niet. Ik hoor zelf hoe onbeholpen ik klink.

Zonder iets te zeggen, begint de boer voor me uit te lopen. Ik volg hem over het kronkelende pad. De lucht boven ons is donker, nieuwe regenwolken vullen de lucht. De boer loopt sneller, ik draaf achter hem aan. Hij moppert. ‘Moager bien ’ie en oek nog langzaam.’

Het ruikt er sterk naar chloor. Op de deur hangt een kalender met verbleekte paardenfoto's. Ik draai het slot om, klap de wc-bril naar beneden. Mijn plas klettert in de pot.

Als ik de deur van de wc open, staat Wim voor me. Hij heeft een donkere blik in zijn ogen. Zwijgend gaat hij me voor naar de keuken.

'Marie,' zegt hij. Hij wijst naar een vrouw met lange strengen grijs haar. De vrouw geeft me een slap handje. 'Hallo,' zegt ze angstig. Als ze haar mond opent, zie ik dat haar voortanden een kartelrandje hebben. Ze perst een glimlach op haar gezicht.

Wim gaat zitten aan de keukentafel, smeert een krentenbol. Hij zet zijn tanden in het brood, eet gretig. Marie is aan de andere kant van de tafel gaan zitten. Ze strijkt met haar handen over haar schort. Er verschijnt een melancholieke blik in haar ogen.

'Oe komt ver van hier, ist niet? De grote stoad, toch?' vraagt ze voorzichtig.

Ik knik.

Marie praat op gedempte toon. 'Ik ga oek af en toe noar de stoad,' zegt ze. 'Voor het Stoffen Spektakel. Doar koan 'ie stoffies hoalen om kleding van te naaien. Doar ga iek met de andere vrouw' van de kerk heen. Moei is dat.'

Marie kijkt dromerig. 'Wil oe misschien een glas melk?' vraagt ze.

Ik schud mijn hoofd. Marie kijkt teleurgesteld.

'Wil oe dan misschien...' begint ze.

'Niet.'

Wim kijkt Marie aan. Zijn blik is venijnig. Marie perst haar lippen op elkaar, drukt haar handen tegen haar ellebogen. Ik zie hoe ze hard in haar vlees duwt. Zo hard dat het pijn moet doen.

'Wil oe onze koeie' sien?' vraagt Wim. Hij slikt het laatste stukje van zijn krentenbol door, slaat met zijn handen op zijn bovenbenen.

'Koeien?' vraag ik.